

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОЇ МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті розглянуто модель креативних якостей особистості, професійно сутнісних для творчої методичної діяльності вчителя, та когнітивні стилі, сприятливі для розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання фізики.

Ключові слова: інтелект, креативність, когнітивні стилі, творча методична діяльність.

Розвиток людини – це процес становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване навчання і виховання. Досягти результативності в плані розвитку творчих здібностей учнів можливо лише врахувавши індивідуальні характеристики особистості. З цією метою викладач повинен бути творчим у своїй професійній роботі, тобто, в нешаблонний спосіб організувати навчально-виховний процес. Одне із завдань педагогіки творчості є надання допомоги викладачам у генеруванні такої інформації, яка дає змогу ідентифікувати та розвивати творчі здібності учнів; оцінити різні педагогічні інновації; генерувати і реалізувати власні педагогічні ідеї.

Концептуальні положення педагогіки творчості відображені в працях В. П. Андрушенка, А. Горальського, Н. В. Гузій, С. О. Сисоевої, Е. Ландау, В. С. Лутая, В. Г. Кременя, В. О. Моляко, Д. В. Чернилевського, К. Шмідта та інших. Потрібно визнати, що впровадження основних положень педагогіки творчості в процес навчання не є надто поширеним явищем і залежить, зокрема, від особистісних характеристик викладача та особливостей його місця праці. Більшість учителів не готові до роботи з креативними учнями. Ця проблематика належно не відображена в системі освіти і перепідготовки викладачів.

У статті розглядаються педагогічні умови творчої методичної діяльності вчителів.

Процес навчання залежить від багатьох чинників. З них виділимо два суттєві, які впливають на процес засвоєння знань, а саме: особистість викладача та індивідуальне сприйняття навчального матеріалу (особливості мислення, пам'яті, індивідуальні особливості перебігу психічних процесів, відмінності в навичках працювати тощо). Творчий викладач, організовуючи пізнавальну діяльність, поступово передає свої управлінські функції учневі в міру готовності останнього до цього. Результатом є різниця в отриманні знань "у слід" та "у пошуку сліду", що асоціюються із репродуктивними та творчими знаннями. Ці категорії пов'язані із відтворенням та створенням нових структур мислення [6]. Це, своєю чергою, відображається в зміні пріоритетів: зростає пріоритет учіння перед викладанням, процесу мислення (як думати) перед змістом (що думати). Психіка учня формується в навчальній діяльності, у взаємодії з об'єктами пізнання. Він є мислячою активною особистістю, яка свідомо реагує на дії вчителя. Найголовніше, що вчитель може дати своєму учневі, – це допомога в розумінні і розвитку своєї індивідуальності, виявленні нових шляхів розвитку, підтвердженні важливості своєї праці та її результатів, сприяння творчості.

Неможливо виділити єдиного правильного методу формування творчих умінь учнів, оскільки справа полягає не лише в стимулюванні пізнавальних та творчих здібностей, а й у розвитку особистості. Допомогти в творчості учням спроможний викладач, якого можна характеризувати як творчого та успішного в знаходженні способів передачі учням нової інформації (знань), який має гнучке мислення і схильний до трансгресії (вихід за межі стандартної діяльності та шаблонного мислення), добре контактує зі своїми учнями, є критичним щодо себе, колег та освітньої системи. Необхідність трансгресивного навчання випливає з істотних перемін у сучасному світі, а саме: зростання цінності людського життя, нові досягнення в техніці, науці. Однак, це породжує нові проблеми. У трансгресивному навчанні визначальними є продуктивні методи: розв'язування конвергентних і дивергентних завдань, дидактичні розвивальні ігри, навчальні семінари, тренінги творчості, імітаційне моделювання. Учитель повинен залучити учнів до спільної відповідальності за те, що і в який спосіб вони вивчають, дати змогу учням обмінюватися думками та ідеями не лише в контексті виконання чинної навчальної програми. Для цього вчителю необхідно бути прикладом для наслідування в творчій діяльності, ділитися з учнями своїми творчими ідеями та інтересами. Такі дії створюють бажаний вид партнерства вчителя з учнями в навчанні та вихованні. "Актуальною проблемою в цьому контексті є особистість учителя, викладача, вихователя, які мають бути провідниками ідей людиноцентризму й демократичності, толерантності й поміркованості" [1, с. 11].

Творчість є необхідною потребою і елементом праці вчителя. Творчий вчитель формує відповідне навчальне середовище, в якому учні співпрацюють, задовольняють свої пізнавальні та творчі потреби. Відтак навчальне середовище може стати справжньою дослідницькою лабораторією, в якій учні навчаються і розв'язують різноманітні творчі завдання. Стаж роботи вчителя, спілкування в середовищі творчих вчителів, обмін інформацією, дискусії в малих групах, розуміння особливостей творчої праці, позитивне сприймання творчої активності учнів та їхніх інтересів сприяє творчості. Важливо, щоби директор школи також був творчою особистістю, розумів та підтримував творчу діяльність учителів. Важливою мотивацією вчителя фізики є професійне прагнення до розвитку учнів, задоволення від спілкування з ними. Це вимагає від учителя методичної творчості, яку трактуємо як діяльність, спрямовану на вдосконалення змісту, структури та організаційних форм шкільної фізичної освіти, пошук та впровадження в практику навчання нестандартних методичних систем розвитку креативності учнів. Діяльність такого виду проходить певні фази:

- інформаційну, яка полягає у відборі або створенні для впровадження в практику навчання організаційних форм та пошуково-креативних схем навчання, прогнозування результатів діяльності;
- мотиваційну, яка полягає в створенні творчого сприятливого навчального середовища;
- стратегічну, яка спрямована на впровадження в практику навчання інноваційних методичних систем. У цій фазі якнайбільше виявляється готовність вчителя до творчої діяльності. Пошук шляхів реалізації запланованих результатів навчання вимагає від учителя гнучкості умінь переорієнтуватися в ході діяльності;
- діагностичну, у якій здійснюється аналіз результатів навчання та планування системи відповідних педагогічних впливів з метою корекції навчальної діяльності. Лише творчий педагог буде адекватно реагувати на нестандартні ідеї учнів, підтримувати креативних учнів, творчо працювати в рамках інноваційної системи навчання.

У дослідженні [3] наведено модель креативних якостей особистості, професійно сутнісних для творчої методичної діяльності вчителя. Виділимо серед них ті, що стосуються діяльності творчого вчителя фізики. До них належать:

- 1) мотиваційно-креативні властивості: мотиви, інтереси, потреба в самореалізації, творча позиція;
- 2) емоційно-креативні властивості: емпатія, багатство емоційного досвіду, експресивна та імпресивна емоційність;
- 3) інтелектуально – креативні властивості і здібності: інтуїція, здатність до перетворень, уява й фантазія, дивергентне мислення, прогнозування;
- 4) естетично – креативні властивості та здібності: прагнення до краси, естетична емпатія, почуття форми, стилю, почуття гумору;
- 5) комунікативно – креативні властивості: співпраця в творчій діяльності, здатність мотивувати творчість інших, акумулювати творчий досвід;
- 6) екзистенціально – креативні властивості: позитивна "я-концепція", нонконформізм, індивідуальний стиль діяльності.

Для подальшої рефлексії в цій сфері необхідно врахувати пізнавальні стилі (когнітивні або пізнавальні орієнтації), "які означають індивідуальні способи пізнавального функціонування" [7, с. 11]. Автор цієї роботи зазначає, що до змінних, які визначають пізнавальний стиль, належить співвідношення залежності – незалежності від поля перцепції, що в разі домінування незалежності зумовлює меншу суспільну залежність та більшу толерантність неоднозначності (пізнавальна складність), рефлексивність у випадку дивергентних проблем.

Важливість когнітивних стилів зумовлена необхідністю оптимізації пізнавальної діяльності учнів. Дослідження стилів творчості розпочалося в 70-х роках ХХ ст. М. Кіртон окреслив творчий стиль як діапазон із двома полюсами, що їх утворюють адаптаційний та новаторський стиль [8]. Адаптаційний стиль характеризується точністю, старанністю й ефективністю діяльності, зосередженням на розв'язуванні задач. Він не полягає у виявленні проблем та редукуванні проблемних ситуацій. Новаторський стиль характеризується мінливістю у способах мислення і поведінки, безперервним виявленням нових завдань і способів їх вирішення, підвищеним почуттям впевненості в собі, ігноруванням критики, легкістю генерування ідей. Це типові ознаки поведінки нонконформіста. Творчий стиль можна представити як один із видів когнітивних стилів, що є процесуальною характеристикою її пізнавальної діяльності та порівняно стійким способом переробки інформації.

М. А. Холодна визначає когнітивні стилі як "високоорганізований механізм регулювання інтелектуальної діяльності, вплив якого виявляється в широкому спектрі ситуацій (зокрема навчальних). Стилі учіння – це навчальні стратегії, які характеризують відповідні дії індивідуума на вимогу конкретної навчальної ситуації" [5, с. 337]. Серед когнітивних стилів виділимо найважливіші для навчання фізики:

- вербалізація / візуалізація (надання переваги у використанні в процесах обробки інформації: або вербальні, або образні стратегії);
- зовнішній / внутрішній локус контролю (залежність від внутрішніх або зовнішніх чинників);
- холістичність / серіалістичність (індивідуальні відмінності в навчальній діяльності. Серіалісти схильні вивчати матеріал у спосіб "крок за кроком", звертаючи увагу на окремі аспекти задачі. Холісти схильні до узагальнень, до врахування усіх даних;

– конвергентність / дивергентність (переважання аналітичного або синтетичного асоціативного способів мислення в процесі вирішення проблем);

– адаптивність / інноваційність, що характеризуються відмінностями в способах розв'язування задач, прийняття рішень (перевага конвенційних, усталених або творення нових способів розв'язування проблем). Подібні стилі (адаптаційний та новаторський), на думку М. Кіртона, характеризують відмінності в способах вияву творчої поведінки залежно від типу завдань: адаптатори можуть виявляти творчість, якщо розв'язок вимагає удосконалення, інноватори – у процесі творення нових ідей або підходів;

– асимілятивний / дослідницький стиль. Асимілятори відрізняються високим рівнем знань, тоді як дослідники – порівняно низьким, однак у поєднанні з мотивацією та позитивним настроєм;

– дискурсивність / інтуїтивність (необхідність розуміння ситуації або спонтанний інсайт);

– інтегративність / диференційність (цілісне або фрагментарне сприйняття реальності);

П'ять основних стилів стали основою для представлення ієрархії стилів постановки і розв'язування завдань [5, с. 310], а саме:

– адаптивний (перевага алгоритмічних прийомів розв'язування або методів проб і помилок);

– евристичний (творення нових способів розв'язування);

– дослідницький (самостійне формування мети діяльності з орієнтацією на відбір інформації з широкого спектра проблемного поля і з опорою на різноманітні – альтернативні – варіанти аналізу);

– інноваційний (здатність до генерування об'єктивно нових ідей, створення якісно нових продуктів);

– змістоутворювальний (орієнтація на роботу зі змістами відносно існуючих понять, традиційних підходів з подальшою зміною рівня і типу розуміння проблеми).

Д. Колб [5, с. 328] виділив чотири стилі навчання учня:

– дивергентний – учні навчаються шляхом синтезу й інтегрування інформації з різних джерел, схильні до інновацій, мають багату уяву, але здебільшого не доводять роботу до завершення;

– асимілятивний – учні сприймають і переробляють інформацію в режимі абстрактних побудов і рефлексії, відрізняються логікою, здатні до формулювання теорій та дослідження фактів, навчаються, опановуючи ідеї, цінують можливість брати участь у дискусіях;

– конвергентний – сприймання інформації на рівні загальних ідей, з орієнтацією на їх практичну реалізацію, учні надають перевагу вирішенню однієї проблеми, мають стратегічне мислення;

– акомодация – сприймання інформації на рівні конкретних вражень; учні вчаться в процесі діяльності, люблять робити конкретні речі, не бояться експериментувати та ризикувати.

Стилі навчання нестабільні в часі, вони можуть змінюватися протягом навчання під впливом методів навчання, мотивації та інших чинників. Уважаємо, що всі стилі навчання учнів важливі в процесі навчання фізики. Однак, найбільш сприятливими для навчання фізики та розвитку креативності учнів є дивергентний та конвергентний, евристичний та дослідницький стилі. Саме комплексний підхід до формування дивергентного і конвергентного мислення позитивно впливає на засвоєння знань з фізики та розвиток творчих здібностей учнів.

Багатогранність поглядів на пізнавальні стилі та інтелект, існування багатьох дискретних граней пізнання враховує альтернативна концепція когнітивних стилів та здібностей Г.Гарднера. Даючи визначення інтелекту як "здатності вирішувати проблеми або моделювати їх наслідки, котрі вагомі в одному чи більше культурних та суспільних угрупованнях" [2, с. 17], він вважає, що когнітивні здібності краще пояснювати в термінах сукупності спроможностей, талантів або мисленневих навичок, які назвав "інтелектами". Усі вони потенційно закладені в кожній людині, але через генетичні причини й оточення виявляються лише деякі. Інтелекти найкраще розглядати як біопсихологічні утворення: вони є когнітивними ресурсами, через посередництво яких людина пов'язана із відповідною сферою пізнання. Здебільшого інтелекти є потенціалами або схильностями, які можуть реалізуватися або не реалізуватися, залежно від культурного контексту, в якому існують. Свою теорію множинних інтелектів Г. Гарднер розвинув на основі твердження, що здібність можна вважати інтелектом лише за умови її значущості для контексту культури або певної "галузі". Г. Гарднер виділив такі інтелекти: лінгвістичний, логіко – математичний (як сукупність логічних, математичних, а також наукових здібностей), просторовий (як здатність до створення розумової моделі просторового світу та здатність маневрувати й оперувати такою моделлю) музичний, міжособистісний (як здатність розуміти інших людей, мотивацію вчинків), тілесно – кінестетичний та внутрішньоособистісний (як співвідносна інтровертна здатність, здатність до формування точної та дійсної моделі себе, здатність ефективно оперувати цією моделлю в житті). Як зазначає Г. Гарднер, у нашому суспільстві надається пріоритет лінгвістичному та логіко – математичному інтелектам. Проте успіх залежить також і від того, якою мірою людина послуговується іншими інтелектами, а мета школи повинна полягати в їхньому розвитку й допомозі молодій людині в досягненні професійної та непрофесійної мети, що відповідає конкретному спектру інтелектів. Схожою є класифікація типів творчої обдарованості В.О. Моляко [4, с. 33], який виділяє науково-логічний, техніко-конструктивний, образно-художній, вербально-поетичний, музично-руховий, практико-технологічний та ситуативний (спонтанний і розсудливий).

Таким чином, для розвитку креативності учнів найбільш сприятливими є евристичний, дослідницький, інноваційний стилі постановки і розв'язування проблем та дивергентний і конвергентний стилі навчання фізики. Пізнавальний стиль учня може не відповідати різним аспектам навчального середовища, а саме: когнітивному стилю вчителя, методам навчання, когнітивним стилям інших учнів класу.

Розвивати креативність учнів здатний творчий викладач, який розуміє і враховує індивідуальні пізнавальні особливості учнів.

Використані джерела

1. Біла книга національної освіти України [Алексеєнко Т. Ф., Аніщенко В. М., Балл Г. О., Бех І. Д., Биков В. Ю., Бібик Н. М., Бобров В. Я. та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. – К.: Акад. пед. наук України, 2009. – 185 с.
2. Гарднер Г. Множинні інтелекти. Теорія у практиці / Г. Гарднер. – К.: Мегатайт, 2004. – 288 с.
3. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання (українська література)" / О. М. Куцевол. – Київ, 2007. – 44 с.
4. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості [монографія / наук. кер. Моляко В. О.]. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 208 с.
5. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / М. А. Холодная. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.
6. Klus-Stacska D. Konstruowanie wiedzy w szkole / Dorota Klus-Stacska. – Olsztyn: Wydawnictwo UWM, 2000. – 163 s.
7. Matczak A. Style poznawcze. Rola indywidualnych preferencji / A. Matczak. – Warszawa: PWN, 1982. – 237 s.
8. Solowiej J. Style twórczości // Twórczość. Zdolności. Wychowanie / J. Solowiej. – Warszawa, 1988. – S 12 – 17.

Shvay R. I.

SOME ASPECTS OF TEACHER CREATIVE METHODICAL ACTIVITY

The model of creative attributes of the person, essential for the profession of the teacher's creative and methodical activity and cognitive styles favourable for development of creative abilities of pupils during physics education have been investigated.

Key words: *intellect, creativity, cognitive styles, creative methodical activity.*

Стаття рекомендована кафедрою психології, педагогіки та права Національного університету "Львівська політехніка".

Стаття надійшла до редакції: 01.02.2013